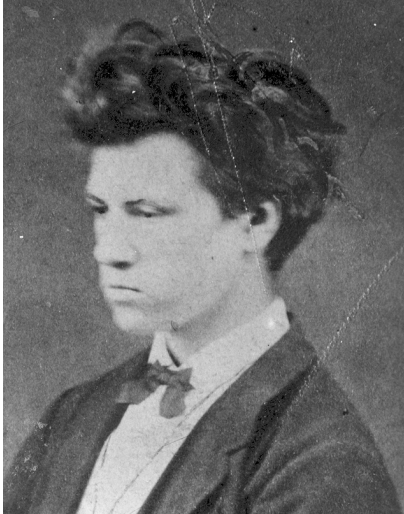

DOI: <http://dx.doi.org/10.7592/methis.v9i12.1091>

Ärkamisaeg, Noor-Eesti ja miski nende vahel. Eesti kirjandusloo küsimusi Juhan Kunderi näitel¹

Pille-Riin Larm

Juhan Kunder noorena
(EKLA, A–37: 3071)

Juhatusesks

Juba ligi sada aastat on olnud tavaks periodiseerida eesti kirjanduse vanemat osa laias laastus järgmiselt: eesti rahvaluule, eestikeelse kirjasõna teke, 19. sajandi alguse estofiilide tegevus, rahvuslik ärkamisaeg, ärkamisaja sumbumine sellele järgnevasse venestusse, modernismi jõudmine eesti kirjandusse Noor-Eesti rühmituse kirjandusellu astumisega 1905. aastal.² Selline liigendus näib olevat enam-vähem paika saanud Gustav Suitsu esseega „Die estnische Literatur“ (1908, e.k 1968) ja Mihkel Kampmanni kirjanduslooga (I–II, 1912 ja 1913), s.t seesugune Noor-Eesti murrangulisust rõhutava kaanoni teke on seotud rühmituse liikmete ja kaasaegsete kirjutistega.³ Juhan (Johann) Kunder (1852–1888) on selle liigenduse järgi kirjanik kahe murrangu, s.o ärkamisaja ja Noor-Eesti vaheliselt eikellegimaalt.

1 Artikli aluseks on 23. novembril 2012 konverentsil „Juhan Kunder 160“ peetud ettekanne „Juhan Kunder kirjandusliku mõtte kujundajana“. Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teema SF0030065s08 „Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus“ ning Tartu Ülikooli Raefondi stipendiumi toel.

2 Ligilähedaselt samamoodi on liigendatud seni viimane kirjanduslugu, „Eesti kirjanduslugu“ (Annus jt 2001).

3 Eesti kirjanduse kaanoni kujunemise kohta vt ka Larm 2011.

Mis on see Noor-Eesti?

Teatavasti tuntakse Noor-Eesti nime all eesti kirjanduse ajaloos 20. sajandi alguses Tartus kokku tulnud noorte rühmitust. Noor-Eesti idee genees, nagu selleks rühmituse liikmed võtme andsid, on tuntud: koolipoisse innustas ja inspireeris Nuori Suomi⁴ eeskujul. Noor-Eesti rühmitus seadis eesmärgiks ei midagi vähemat kui eesti vaimsuse, kirjanduse ja kultuuri põhjaliku muutmise. Noor-Eesti albumid ja ajakiri ilmusid aastatel 1905–1915 ning nii mõnigi nooreestlaste teos kuulub eesti kirjandusklassikasse. Vaieldamatud on nooreestlaste teened eesti kirjandusliku mõtte edendamisel. Ometi: „Veel sada aastat hiljem pole üheselt selge, keda nooreestlaseks võib nimetada,“ leitakse Noor-Eesti rolli eesti kirjandus- ja kultuuri loos analüüsiva Methise avanumbri saateartiklis (Olesk, Laak 2008: 8). Noor-Eesti tähendus on kahtlemata olnud laiem kui rangelt kirjanduslik rühmitus (samass, 7). Kahtluse alla ei ole seatud vaid nähtuse ajalist piiritletust 20. sajandi algusega.⁵

20. sajandi alguse Noor-Eesti on ebaselge nähtus veel mitmes mõttes. Näiteks ei saa pidada Noor-Eesti rühmitust orgaaniliseks Nuori Suomi koopiaks. Aino Kallas märkis juba Noor-Eesti kaasajal: „Noor-Soomelt pole Noor-Eesti õieti muud laenand kui oma nime ja albumite välimuse, ideeliselt on ta selle vastu palju lähemal Noor-Soome realismile järgnend uusromantikale Soome kirjanduses“ (Kallas 1921: 28). Viimasel ajal on leitud ka, et Noor-Eesti rühmituse modernism oli sisuliselt vananenud modernism (Hennoste 2004), mujal juba ära olnud kirjandus, ning on ettevaatlikult viidatud „noor“-liikumistele kui 19. sajandi nähtustele ja *nooreestluse* mõiste käibimisele juba selsamal sajandil (Liiv 2005 ja Kivimäe 2008).

Siinses artiklis käsitan nooreestlust avara kultuurinähtusena. Juhan Kunderi näitel lisan sellele uue tõlgendusvõimaluse ning osutan kirjandusloo periodiseerimise tinglikkusele.

Kunderil näib olevat esmapilgul vähe pistmist Noor-Eesti rühmitusega, küll aga oli tal tege- mist nooreestlusega. Eks olegi ju Euroopa „noor“-liikumised, nagu mainitud, just tema ajale

4 Noorsoomlus oli nii poliitiline kui ka kunstiline liikumine. Selle tekkeajaks võib pidada 1880. aastate lõppu, mil Vene tsaarivalitsuse seni fennomaanlust toetanud poliitika muutus ambivalentseks. Seni ühtne fennomaanlust lõhenes: vanasoomlus jätkas traditsioonilist suunda, kuid sellele tekkis rahvusliberaalne noorsoomlaste opositsioon, mis koondus Päivälehti ümber. Nn *Päivälehtede piiri* (Päevalehe ring) oligi noorsoomluse kirjanduslik väljund, mida on ühtlasi peetud esimeseks tõeliseks modernseks soome kirjandusrühmituseks. Noorsoomlasi iseloomustas rahvusvahelisus ning nende lipukirjadeks olid algusaegadel darvinistlik evolutsiooniõpetus ja realism. (Olesk 2005: 782–783.) 1889. aastal ilmuma hakanud Päivälehti andis aastatel 1891–1903 välja kirjanduslikku jõulualbumit „Nuori Suomi“ (Nuori...). 1904. aastal leht suleti. Seda hakkas asendama uus väljaanne Helsingin Sanomat, kirjanduslik ring aga jätkas tegevust leinolikkuses ning hiljem Tulekandjate ja Kiila rühmituses. (Olesk 2005: 782–783.) Soome uusromantikud olid seega needsamad noorsoomlased, kes varem realismi propageerisid. „Rahvuslik uusromantism ei sünnitanud kirjanduses uut rühmitust, vaid stiilimuutus toimus senistes raamidest. Tähtsamad uusromantikud olid endised realistid, „Päivälehe“ ja ajakirja „Nuori Suomi“ kaastöölised [---]. Kõige tüüpilisem ja puhtaverelisem oli küll uustulnuk, noor Eino Leino [---].“ (Laitinen 1994: 203.) Eri toimetajate käe all jätkus kuni 1940. aastani ka „Nuori Suomi“ albumi avaldamine (Nuori...).

5 Noor-Eesti nähtust mõtestavaid värskemaid uurimusi koondavad kogumik „Noor-Eesti 100. Kriitilisi ja võrdlevaid tagasisaateid“ (Lindsalu 2006) ja ajakirja Methis. *Studia Humaniora Estonica* Noor-Eesti erinumber.

iseloomulik nähtus: liitega „noor“ tähistasid end 19. sajandil paljud rühmitused, mis oma eelkäijatega poliitiliselt, kunstiliselt või muul viisil opositsiooni asusid ja uuendusi taotlesid. Esimeseks neist peetakse Noor-Itaalia (*La Giovine Italia*) poliitilist liikumist (1831). Euroopa „noor-geograafiate“ kohta on Toomas Liiv märkinud, et „kõik nad tahtsid mässata/möllata, revolutsiooniliselt rääkida/kirjutada jne“ (Liiv 2005: 757). Ohtlikku opositsioonilisust on kätkenud *nooreestluse* mõiste baltisaksa ringkondadeski – näiteks Jannseni puhul seostus nooreestlus sotsialismiga (Salupere 2006: 182 jj, ka Kivimäe 2008: 26). Baltisakslased hakkasid *nooreestluse* mõistet kasutama ka Eesti rahvusliku liikumise sünonüümina (Kivimäe 2008: 27). Ettevaatlikult võib üldistada, et eestlased ise võtsid mõiste kasutusele üldise (rahvusliku) progressiivsuse tähistajana, eristades selle pinnalt vana- ja nooreestlasi (vt ka Kivimäe 2008: 26–27). Ka 1905. aastal avalikuse ette tulnud rühmituse ühendajaks võib pidada „rahulolematust eesti senise kirjanduse, keele ja vaimsurega“ (Olesk, Laak 2008: 7), püriti euroopaliku poole. Toonast Noor-Eestit võib pidada lausa „agressiivseks kultuuripoliitiliseks liikumiseks, mis seadis oma ülesandeks eesti ühiskonna muutmise“ (Mis on Noor-Eesti?).

Võib arvata, et 19. sajandi Eesti- ja Liivimaa „noor-geograafiatele“ (Liiv 2005: 757) olid vahetuks eeskujuks Noor-Saksamaa liikumine (*Junges Deutschland*, u 1830–1850) ja noorsakslane Heinrich Heine. Esimene teadaolev nooreestlane oli Friedrich Reinhold Kreutzwald, keda nimetati nooreestlaseks noorlāti liikumise (*Junglettische Bewegung*, 1850.–1880. aastad) eeskujul baltisaksa ajakirjanduses.⁶ Nooreestlaseks on nimetatud ka Johann Voldemar Jannsenit (Salupere 2006: 182, 184), Jakob Hurta (samam, 183; Liiv 2005: 757) ja Carl Robert Jakobsoni (Kivimäe 2008: 26, Liiv 2005: 757). Neid ei ühendanud konkreetne rühmitus ega programm, ent nad kõik jätkasid üldjoontes samu valgustuslikke sihte, mis olid sõnastatud juba Õpetatud Eesti Seltsi (*Gelehrte Estnische Gesellschaft*, 1838), esimeste nooreestlaste seltsi põhikirjas (eesti rahva mineviku ja oleviku, eesti keele ja kirjanduse ning eestlaste poolt asustatud maa uurimine), ja järgisid estofiilide kirjanduslikku eeskuju (valgustuslikud kirjutised, kunstmütoloogia, eepos jm).

Kahjuks ei ole seni märgatud 20. sajandi alguse Noor-Eesti idee tuginemist varasemale eesti kirjandusele ja 19. sajandi nooreestlusele. Näib, et kui Noor-Eesti rühmitus end Nuori Suomi eeskujul Noor-Eestiks nimetas, oleks ikkagi „korrektne“ olnud pigem Noor-Suomi-Eesti (Olesk 2005: 788) või Noor-Noor-Eesti nime valimine. Õige Noor-Eesti liikumine oli ära toimunud juba eelneval sajandil ning päädis see Juhan Kunderi tegevusega 1880. aastatel.

Kunderi kümnend

Oleme harjunud rääkima eesti kirjanduse sünnist Fr. R. Kreutzwaldi sünnisajandil, omakorda võib aga ka 19. sajandi sees eristada lühemaid suurte isiksuste kujundatud perioode. Nii ei ole liialdus nimetada 1880. aastaid Kunderi kümnendiks.

6 Vihje eest Kreutzwaldile kui nooreestlasele võlgnen tänu Liina Lukasele.

1880. aastaid võib pidada eesti kirjandusloos vastuoluliseks kümnendiks. Juba selle algust tähistasid kaks vastandlikku suursündmust: 1880. aastal ilmus esimene eesti ajalooline jutustus, rahvuslikku ideoloogiat tugevalt kujundanud Eduard Bornhöhe „Tasuja“, ja 1881. aastal tuli võimule tsaar Aleksander III, kes algatas jõulise venestuskampaania. Nüüdisaegse ajalooteaduse jaoks on *venestamine* paljutähenduslik ja vastuoluline, s.t probleemne mõiste.⁷ Käsitati Kunderi kümnendit, 1880. aastaid siiski vanamoodsalt venestamisreformide ajana. Eesti kontekstis on kõnealust panslavistlikku perioodi nimetatud „venestamise esimeseks laineks“ (Karjahärm 1998: 76) ja „esimeseks venestusajaks“ (Jansen 2004a: 285) – see on „tinglikult määratud periood umbes 1880. aastate teisest poolest kuni 1905. aasta revolutsioonini“ (samas). Toonase venestamise ettevalmistused algasid slavofiilist senaatori Nikolai Manasseini revisjoniga Balti kubermangude kohta 1882.–1883. aastal (Manasseini...). Revisjoni andmeid kasutati venestusreformide teostamiseks, mida Eesti- ja Liivimaal asusid ellu viima 1885. aastal ametisse seatud uued kubernerid Sergei Šahhovskoi ja Mihhail Zinovjev (Karjahärm 1998: 80). Ehkki *venustus* võis tähendada ka moderniseerimist ning märkis eelkõige liikumist tsentraliseerituma halduse ning toimiva bürokraatia poole ka Balti kubermangudes (Brüggemann 2010: 361), kujundasid venestuspüüded tugevalt peale siinsete kubermangude halduskorralduse ka kultuuri- ja hariduselu. Tagandati suur hulk kõrgemaid riigiametnikke ja kehtestati karm tsensuurikord. Ametiasutuste asjaajamis- ja kõikide koolide õppekeeleks kehtestati vene keel, emakeeles õpetati ainult usuõpetust ja vallakoolide kahe esimese õppeaasta aineid. (Venestuse...)

Ehkki kirjanikkond aina kasvas ja järjest rohkem ilmus väljaandeid, milles eestlust edendada ja ilukirjandust avaldada võis (ajalehed Eesti Postimees, Sakala, Valgus, Olevik jt, esimesed kirjanduslikud ajakirjad Meelejahutaja, Oma Maa ja Linda), pärssis teisalt tugevnev tsensuur avaldatava avarumist. Hoogu koguva üldise venestamiskampaania ajal luhtus mitu üldrahvalikku ettevõtmist (Aleksandrikool, Eesti Kirjameeste Selts jm), lisaks lahkusid avalikuse areenilt senised liidrid (Kreutzwald, Jakobson, Koidula, peagi ka Jannsen ja Hurt) „ja liikvele ärritatud mass jäi ilma autoriteetsete juhtideta“ (Tuglas 1934: 61).

Selleks kümnendiks oli Kunder saavutanud teatava kuulsuse Tartu seminariaastatel avaldatud luulekogudega („Õie-kuu ja külm elu maanteel“ 1873, „Kümme laulu“ 1876),

7 Tsaaririigi valitsusel rahvuspoliitikat tervikuna formuleerivat dokumenti ei olnud, tegevus kujunes vastavalt konkreetsetele oludele, ehkki jälgitavad on üldised mõjutavad tendentsid ja tegurid (Karjahärm 1998: 71). *Venestamise* mõistet on hiljuti nimetatud „liiga üldiseks“ ning tehtud ettepanek rääkida venestustest, mitte venestusest (Miller 2009: 33). On kutsutud üles ka terminist loobuma: kuna viimase aja uurimused Vene impeeriumi läänepoolse mittevene perifeeria venestuspoliitika kohta on tuvastanud, et venestuse (*обрусение*) puhul oli tegemist ilmselgelt läbikukkumise ning piiratud ulatuse nähtusega, „ei tohiks antud sõna õieti kasutada, kuna see tekitab mulje millestki lõpetatust. Erinevate rahvusvähemuste ohvidiskursusest tuleneva negatiivse tähendusvarjundi tõttu on see sõna normatiivseks teadustermiinis nii või teisiti liiga hinnanguline.“ (Brüggemann 2010: 360–361.) *Venestuse* termini eri tähenduste kohta vaata ka: Karjahärm 2012. Eesti esimese venestusaja kohta: Jansen 2004b, Karjahärm ja Sirk 1997, Karjahärm 1998, Raun 2009, Brüggemann 2009, Karjahärm 2012.

lisaks oli ta avaldanud kaastöid perioodikas. Tulnud kooliõpetajaks Rakverre (1876), kujunesid siinsed aastad Kunderile eriti viljakaiks: ilmusid näidendid („Mulgi mõistus ja tartlase tarkus“ 1881, „Muru Miku meelehaigus“ 1882), rida loodusteaduslikke õpikuid („Looduse õpetus“ I–III 1877–1885, „Veikene Looduse õpetus“ 1879, „Maakera elu ja olu“ 1878), lisaks „Kalevipoja“ proosaüंबरjutustus (1880), lasteraamatud („Laste raamat“ 1884 ning „Lu'ud lastele“ 1885 ja 1888) ja kogutud rahvaluulel põhinev „Eesti muinasjutud“ (1885). Kunder osales aktiivselt Aleksandrikooli ettevõtmises ja Eesti Kirjameeste Seltsi tegevuses ning oli kirjavahetuses oma aja eesti kultuuri eestvedajate Jakob Hurda, C. R. Jakobsoni, Jaan Jungi, Friedrich Kuhlbari, Juhan Kurriku, Johann Köleri, Mihkel Veske, Hugo Treffneri ja teistega. Aastatel 1885–1886 toimetas Kunder kirja teel „Eesti perekonna õpetlikku ja lõbusat nädalalehte“ Meelejahutaja. Algupärase eesti loominguga varustasid ajakirja arvukad kaastöölised, kuid Kunder avaldas ka tõlketekste ning küllalt sageli omaenda loomingut, sh tuntud näidendi „Kroonu onu“. Ajakirjas ilmus ka tema sari „Eesti laulikud“, mis oli kavandatud esimeseks osaks ulatuslikumast kirjandusloost. 1886. aastal katkestas Kunderi aktiivse tegevuse eesti kirjandus- ja haridusväljal tema õppima siirdumine Venemaale, kus ta 1888. aasta kevadel suri.⁸ Pooleli jäänud kirjanduslugu ilmus pealkirjaga „Eesti kirjandus, koolile ja kodule. Esimene raamat: Eesti vanemad laulikud“ postuumselt (1890), nagu ka luulekogu „Algupäralsed luuletused“, näidend „Kingu Laos“ ja Jonathan Swifti mugandus „Härjapõlvlane ja hiiglane“ (kõik 1890. aastal).

Aktiivse Kunderi eluajalgi räägiti ajakirjanduses alatasa tema kõnedest, teostest ja õpingutest Venemaal. Kümneni suurkuju surm ja matused kujunesid aga lausa üldrahvalikuks ja meediasündmuseks. Palju tehti juttu ausamba püstitamisest Kunderi hauale Rakveres. Nekrooloogide hulgast tuleks esile tuua ajakirjas Linda ilmunut, mis oli ühtlasi esimene ulatuslikum kokkuvõtte Kunderi elust ja tegevusest. See nentis: „Selle järele, mis lahkunud suguvend

8 On oldud eri meelt küsimustes, mis põhjusel täpselt Kunder Venemaale õppima läks ning mis lootusi anti talle seoses töökohaga Aleksandrikoolis, mille loomise eestvedajaid ta oli. Nõukogude eesti kirjandusteaduses rõhutati Kunderi ambitsiooni Aleksandrikooli õpetajaks või direktoriks saada – just seetõttu läinud ta algul Kaasanisse oma loodusteaduslikke teadmisi ja ühtlasi vene keele oskust täiendama ning hiljem Peterburi pedagoogilist haridust omandama (Laigna 1956: 1621, 1959: 17–18). Ka vahetult pärast Kunderi surma ilmunud kirjutised seostasid tema õpinguid selgelt Aleksandrikooliga (L. T. 1888: 203, X 1889: 84). Õpingute taustaks oli aga kindlasti ka 1886. aastal alanud koolide venestamine. Võimalik, et Kunder pidi omandama vene keele, et muutunud oludes üleüldse õpetajana tööd saada, ja loodusteaduste õppimine ei olnud prioriteet. Näiteks Kampmanni andmetel lahkus Kunder Rakvere kreiskooli õpetaja kohalt ning läks Kaasanisse selleks, et riigikeel ära õppida ja „uutes linnakoolides“ tööd saada; alles seejärel lisatakse, et siin sai ta ühtlasi loodusteadustega tegeleda (Kampmann 1913: 156). Muidugi võis Kunderil silme ees ikkagi olla ka Aleksandrikooli eesmärk – seegi kvalifitseerus linnakoolina ning teatavaks oli saanud kooli avamine venekeelsena. Peamine põhjus just Kaasani ülikooli kasuks otsustamisel olnud asjaolu, et seal töötas professorina Kunderi hea sõber Mihkel Veske (sammas). Loodetud töökohta Kunder pärast enese täiendamist Kaasanis ei saanud, kuna nõutavaks oli muutunud ka pedagoogiline kõrgharidus (sammas, 156–157). Nüüd määrati ta viimaks Aleksandrikooli inspektori (direktori – P. Larm) kandidaadiks ja saadeti kroonu kulul Peterburi kooliõpetajate instituuti vajalikku kraadi omandama. (Sammas, 157.)

Kunder Eesti kirjanduses teinud, oleksime temast tulevikus Eesti kirja põllul veel palju võinud loota“ (L. T. 1888: 203) ning tänas Linda väljaandjale osutatud isiklike heategude eest (samas, 204). Lindas ilmus Kunderist peagi teinegi artikkel, mis lõppeb tähelepanuväärsete üleskutsetega: „Kunderi raamatud leitsivad ja leiavad alati rahhva poolt rohkete vastuvõttmist, sellepärast oleks soovida, et tema pärijad ta kirjad pea vällja annaksivad. Ka tema eluloo kirjutamise peale piaks mõteldama, sest nüid on veel kerge selleks materjali saada, ja ta olli kaugelt seda väärt, et teda tähtsate meeste liiki lugeda võib“ (X 1889: 85).

Juhan Kunder, epigoon ja nooreestlane

Läbi aegade on Kunder olnud esindatud lugemikes, kirjanduslugudes jm. Tundub, et tema kirjanduslikust pärandist on ajaproovile vastu pidanud ennekõike komöödia „Kroonu onu“.⁹ Tuntud on Kunderi muinasjutud, millest populaarsematest on ikka ilmunud kordustrükke ning mida on küllalt arvukalt teistesse keeltesse tõlgitud. Luuletustest on tänaseni tuntud kogust „Kümme laulu“ pärinev „Munamäel“, mille populariseerimisele on kaasa aidanud Karl August Hermann viisistajana ja laulupidude traditsioon.¹⁰

Uurijate huvi Kunderi pärandi suhtes on varieerunud. Peagi pärast nekrolooge ja ajakirja Linda kirjutisi ilmus pikk referatiivset laadi anonüümne, tõenäoliselt ajakirja väljaandja Jaan Jõgeveri sulest pärinev uurimus 1906. ja 1907. aasta Eesti Kirjanduse numbrites. Autori hoiaku võtab lühidalt kokku järgnev tsitaat: „Johann Kunder on üks anderikkamatest, mitmekülsematest ja viljakamatest Eesti kirjanikkudest“ (Jõgever 1906: 226). Seejärel võib kirjanduselu muutunud kontekstis täheldada pigem huvi vaibumist, kuni puhkeb Kunderi-uurimuste ulatuslik laine omakorda täiesti teistsuguses kontekstis 1950. aastatel (Alttoa 1959, Laigna 1956 ja 1959 jt).¹¹ Viimasel ajal on taas vähemal määral tegeletud Kunderi pärandi mõtestamisega (sh Larm 2012a) ning seda ka ulatuslikult digiteeritud – kättesaada-

9 Kunderi „Kroonu onu. Nali kahes näituses“ (Meelejahutaja, 1885) on komöödia, mis käsitleb rikka pärisperemehe tütre ja vaese rentniku poja armastust, aga ühtlasi ka toonase ühiskonna probleeme ja hoiakuid. Kroonu onu on vana eesti-vene segakeelt rääkiv „lahti lastud soldat“ Abram Andreivitsh Sikk, kes aitab noortel nende vanematelt keelatud armastusele heakskiidu saada.

10 Nii see nn epigooniliste luuletajatega olema kipubki: kultuurimällu ja kaanonisse on jäänud pigem viisistatud tekstid (vt ka Larm 2011: 243). Sarnasele järeldusele luuleklassika kujunemise kohta on jõudnud Mart Velsker oma magistritöös „Eesti luule antoloogiad“ (Velsker 1993).

11 Ühelt poolt oli 1950. aastate Kunderi-huvi seotud kirjaniku tähtpäevadega, teisalt tingis kirjandusteadlaste huvi vanemat kirjandust aktiivsemalt uurida olukord, milles suurt muud uurida ei saanudki – eelnevate kümnendite kirjandus oli põlu all, uut ilmus aga näiteks 1950. aastate alguses „karjuvalt vähe“, ainult üle 40 teose aastas (Schmuul 1953: 1431) ja sedagi ilmselt koos tõlgete ning korduustrükkidega. Kunderi jt 19. sajandi nooreestlaste elulooliste andmete kogumisel ja pärandi tutvustamisel tehti toona ära tänuväärne uurijatöö, millele on tänastel uurijatel, kui selle ideoloogilisest retoorikast ja järeldustest mööda lugeda, üsna mugav toetuda.

vaks on tehtud nii autori eluajal ilmunud ilukirjanduslikud teosed¹² kui ka muinasjutud.¹³ Samuti on huvi tuntud Kunderi pärandis perifeerseks kujunenud kirjandusloo (Liiv 2003, Larm 2011) ja loodusteaduslike õpikute (Paatsi 2003)¹⁴ vastu.

Raskusi on olnud aga Kunderi paigutamiseга sobivasse peatükki kirjanduslugudes. Probleem on olnud seotud määratlemisega, kas Kunder on olnud jäljendatav või jäljendaja, eelkäija või epigoon. Nüüdseks näib olevat kinnistunud kronoloogilisel printsiibil põhinev valik, mille järgi Kunderist räägitakse samas peatükis tema eakaaslastega: kahe suure epohhi vahele jääva hilisärkamisaja tutvustuses. Tõnu Sanderi kirjandusloost saadik on seda perioodi iseloomustatud kui „epigonide aega“ (Sander 1901: 7).

Mis ikkagi on epigonism ja kas see on hea või halb nähtus? Ei ole teada, mida pidas silmas epigoone juba nende kaasajal, 1890. aastate alguses sedasi nimetanud Sander – võimalik, et kirjandusloolase hoiak ei olnud kriitiline, vaid ta kasutas mõistet selle algupärase, Antiik-Kreeka kirjanduse Teeba tsüklist pärinevas positiivses tähenduses, mille järgi epigoonid viivad lõpule isade töö. *Epigonismi* mõiste negatiivse tähenduspagasi püsimine eesti kirjandusloos ja eriti just 19. sajandi lõpu luules toimuva tähistajana on olnud seotud Gustav Suitsu, Friedebert Tuglase ja Mihkel Kampmanni kirjandusloolise visiooni tugeva kehtestumisega 20. sajandi alguses (Suitsu essee „Die estnische Literatur“ 1908, Tuglase essee „Kirjanduslik stiil“ 1912, Kampmanni „Eesti kirjanduslooloo peajoonte“ II jagu 1913). (Larm 2011.) Neist Kampmann sõnastas epigonismi nii: „Epigonidel puudub iseseisvus. Nad tunnevad küll kõrgeid sihtsids, kuid ei suuda neile läheneda. Korduvad mitmesugustes teisedites varemalt ülesvõetud motivid p r i i u s e s t , i s a m a a s t j a e m a k e e l e s t “ (Kampmann 1913: 253.) Kampmann osutas ka epigoonide huvile rahvaluules, muinasajas ja Eesti minevikus peituvate luuleallikate vastu ning märgib, et „mõjuvat tõuget“ saadud loometöoks sageli „Kalevipojast“ (samas). Ta toob välja tööga, et epigoonid avaldasid arvuka hulga austus- ja mälestuslaule, näiteks Vene keisrile kirjutatud ode.¹⁵ Kirjandusloolane tunnustab epigoonide

12 Vt veebikeskkonda „Kreutzwalde sajand. Eesti kultuurilooline veeb“ (<http://kirmus.kreutzwald.ee>).

13 Vt Kunder 2007 (<http://www.folklore.ee/UTfolkl/mj/kunder/index.html>).

14 Konverentsil „Juhan Kunder 160“ andis Vello Paatsi neist hea ülevaate ettekandega „Juhan Kunder kui loodusloolise õppekirjanduse looja“.

15 Sama kehtib Kunderi „Algupäraliste luuletuste“ (1889) kohta: selle avab „Eesti rahva palve Keisri eest“. Tuleks aga meeles pidada arvukate pühendusluuletuste konteksti, venestusaega. Ehkki mitte sama markantsena, valitses kirjanduses sarnane olukord kui hiljem nõukogude diskursuse eesti keelde juurutamisel. Sirje Olesk on viimast kirjeldanud nii: „[---] kirjandus kui niisugune eksisteeris kahes kontekstis – selles, mida poliitikud kujundasid, ja teises, mida inimesed veel mäletasid ja mida kandvaid märke leidis neil aastatel ühiskonnas küllaga. Eksisteerisid vanad väärtused ja normid, mille kõrvale või asemele suruti uusi. Valitses kahekordne kontekst.“ (Olesk 1998: 385.)

tööd luulekeele väljatöötamisel ning märgib nende püüdu mõttelise selguse poole: „Nii läks selle aja luulestiil lahedaks, kergeks ja lihtsõnaliseks, kuid ühtlasi kaineks.“ (Samas, 254.)

Paradoksaalselt ei näinud nooreestlased Kunderit oma kaanoni kehtestamise aegu 20. sajandi alguses epigooni, vaid just ärkamisaegsete autorite „kaasaeglasena“. Seda ta ju oligi – Kreutzwaldi, Koidula, Jakobsoni jt noorem kaasaegne¹⁶ ja kolleeg. Kampmann paigutas Kunderi koos Lydia Koidula, Friedrich Kuhlbari, Jakob Hurda, Carl Robert Jakobsoni, Jakob Pärna, Mihkel Veske ja Ado Reinvaldiga „rahvusliku ärkamise aja vanemasse kirjanikupõlve“, seega n-ö eestvedajate ja etalonide peatükki, kuna „ärkamise aja vanemate kirjanikude ringi tekkiks tuntav lõhe, kui meie siit ühe mehe välja jätaksime, kes küll ea poolest aastakümne osa teistest noorem, kuid varases nooremehe põlves ju kirjanduse-alale tööle asudes sedasama vaimu ja sihti esile tõi, mis ta vanemad kaasaeglased, ja mitmeti nende tegevust omalt poolt täiendas ja seletas. See oli Kunder.“ (Kampmann 1913: 154.) Epigonismist räägib Kampmann alles järgmises, „Ärkamise aja noorema kirjanikupõlve“ peatükis. Suits leidis 1919. aastal: „Mitmekülgne, paindlik ja diletantlik nagu suurem osa rahvusliku ärkamise kirjamehi, avaldas Kunder silmapaistvat annet näitekirjanikuna ja kirjandusearvustajana; arvesse võetav oma kaasaeglaste hulgas ka luuletajana“ (Suits 1919: 38).

Tõepoolest: juba nn kaasaegluse poolest, aga ka mentaalselt ja stiili poolest pärineb Kunder ärkamisaja suurkujude, 19. sajandi nooreestlaste põlvkonnast. Ometi ei tahaks kuidagi loobuda ka tema nimetamisest epigooniks – eks või ju *epigonismi* pidada olemuslikku protsessuaalsust, kultuurilist järjepidevust tähistavaks mõisteks. Seesugusest vaatepunktist oli Kunder musterepigoon – jäljendaja ja missiooni jätkaja. Kuid mitte ainult: Kunder käis välja ka täiesti uusi algatusi ning värvas kaasvõitlejaid. 19. sajandi nooreestlus tähendaski muuhulgas masse haaranud rahvusliku liikumise vedamist. Seesugune nooreestlus ühendas uudse traditsiooniga. Igas nooreestlases oli epigooni ning samamoodi igas epigoonis nooreestlast.

Kas Kunderi nimetamine ühtaegu 1880. aastate nooreestlaseks ja epigooniks on sellegipoolest põhjendatud? On selge, et Kunder oli eesti kultuuri mitmekülgne eestvedaja ja alalhoidja, lausa renessanslik suurkuju, aga – kas sellest piisab? Võib-olla ei piisagi, aga Kunder tegi veel midagi, mida võib pidada tema suurimaks teeneks. Kõige olulisemale ei ole nimelt seni kuigivõrd tähelepanu pööratud: Kunder oli oma kümnendi kirjandusliku mõtte mõjukas kujundaja.

Esmalt oli Kunder omaenda mitmekülgse loominguga kaasajal küllalt silmapaistev kirjanik, kelle teosed üldiselt vastasid ajajärgu maitsele, mida olid kujundanud ärkamisaegsed

16 Olgu ära toodud kõnealuste suurkujude eluaastad. Kreutzwald: 1803–1882; Koidula: 1843–1886; Jakobson: 1841–1882. Kunder elas nendega samal ajal, aastatel 1852–1888, ent tema loominguga kõrgeaeg langes kokku suurkujude tagasitõmbumise või lausa areenilt lahkumisega.

eeskujud.¹⁷ Kunderi ja ta kaasaegsete kirjanike konservatiivne hoiak võis olla teadlik valik, sest kunst pidigi tuttavale normile vastama: tõenäoliselt soovitigi süveneva venestuse tingimustes oma suurte eelkäijate missiooni jätkata ja täide viia, eesmärk ei olnud ajastu kirjandusparadigma reformimine. Kui 20. sajandi Noor-Eesti rühmitusest on kirjandus- ja kultuuri loos saanud uuenduslikkuse sünonüüm, siis nooreestlane Kunder, vastupidi, oli konservatiivne – aga see oligi protest ja uuendus venestuse, aga ka eestlaste ja baltisakslaste vaheliste vastuolude kontekstis.¹⁸ Epigoonid kindlustasid endi jaoks luulemalliga, mille löid Jaan Bergmanni „Luuletuskunst“ (1878) ja Matthias Johann Eiseni antoloogia „Eesti luuletused“ (1881), normatiivse perioodi alused (Olesk 1989: 152–153). Kunder sõnastas ja sisuliselt kivistas üldisi poeetilisi tõekspidamisi oma artiklisarjas „Eesti laulikud“ (1885–1886) ning Eiseni normatiivse antoloogia kohta avaldatud kriitikaga (1881), mille julgus ja põhjendatus teda teistest epigoonidest omakorda selgelt eristas (mõlemast lähemalt allpool). Nende kirjutiste põhjal võib üldistada, et Kunderi jaoks olid olulised hea kirjanduse kriteeriumid selle (isamaa-)aatelisis, keele kaunidus, vormiline korrektsus jm – neid märksõnu pidas ta enne-kõike oma luuletustes silmas ka ise. Kunderi näidendeid ja väheseid proosatöid iseloomustab veel selge idee keeleliselt täpne ja humoorikas edastus. Peaaegu üldse ei ole aga tähelepanu pälvinud Kunderi omal ajal käsikirja jäänud, sh anakreontilised luuletused, mis võiks Kunderi kui ontliku luuletaja imidžit, aga ka terve hilisärkamisaegse eesti luule kuvandit mõnevõrra muuta. Oma ajastu kohta mõjub üsna ootamatult ka Kunderi proosaluule (näiteks hümnilik „Jumala vägi“ kogus „Kümme laulu“, vt Kunder 1876: 11–12).

Teiseks väärib tähelepanu Kunderi tegevus kriitiku, toimetaja ja kirjandusloolase. Kunderi üks tuntumaid arvustusi on juba mainitud Matthias Johann Eiseni koostatud antoloogiale „Eesti luuletused“ (XXX 1881a ja 1881b).¹⁹ Kunder heitis Eisenile ette pealiskaudsust, mis ilmnevat ka tema poolt kokku pandud laulukogus. Antoloogia ülesehituses tulnuks järgida jaotust „Tundmuste äratavad luuletused ehk liirika-lood (s.o. kandli laulud)“ ja „Pajatajad luuletused ehk eepika luuletused“, neis omakorda pidanuks laulikud järjestikku temaatiliste

17 Ei ole ehk tähtsusetu ka tõik, et Kunderi esimesi õpetajaid olid Jaan Adamson ja Friedrich Kuhlbars (Kampmann 1913: 155).

18 Anneli Mihkelev on Anna Haava puhul küsinud, miks kasutab ja isegi rõhutab kirjanik oma debüütikogu „Luuletused I“ (1888) avaluuletuses „Sisseminekukuks“ ärkamisajast tuntud rahvuslikke motiive, ning leidnud, et luuletuse mõistmiseks tuleb arvestada luuletaja seotust eelkäijatega ja teksti ilmumise konteksti. „Kas tõesti on tegemist pelgalt epigoonliku tekstiga? Tundub siiski, et Haaval on rahvusromantismiga siduvussuhe ja oma luule kaudu lugejate vastavas suunas kallutamiseks on tal omad põhjused. Üks põhjusi näib peituvat 19. sajandi lõpul, kui Haava saksakeelsed koolid lõpetas ja luuletama hakkas, Eestis valitsenud mentaliteetides. Nii tundub, et osutused rahvusromantilise traditsiooni suunas kannavad endas hoopis varjatud protestivaimu sajandivahetusel valitsenud olude vastu.“ (Mihkelev 2005: 49.)

19 Kunderi arvustused „Eesti luuletustele“ on leitavad ka kogumikus „Eesti kirjanduskriitika 1875–1900“ (Taev, Verev 1984: 47–50 ja 50–53).

luuletuste rühmadega esinema. Tekstide valikule heidab Kunder ette Kreuzwaldi, Dr. Veske, Linnutaja jt tuntud luuletuste ning uuema regivärsi puudumist, samas kui näiteks A. Piirikivi, J. Bergmanni ja M. J. Eiseni enda luuletusi leidub arvukalt. Trükki on pääsenud palju kaheldava väärtusega luuletusi. (XXX 1881a: 2.)²⁰

Pangem tähele ka Kunderi-aegse Meelejahutaja kirjandusveerge ühes sealse päevakriitikaga. Ennekõike võimaldas just Meelejahutaja, „kirjandusliku-perekondliku“ ajakirja toimetamine Kunderil oma tõekspidamisi rakendada ja ajastu kirjanduslikku mõtet kujundada. Sellest lähemalt.

Kunder ja ajakiri Meelejahutaja

Ajakiri Meelejahutaja, algse alapealkirjaga Eesti Biblioteek, ilmus Heinrich Laakmanni väljaandmisel aastatel 1878 (1879)–1883 ja 1885–1887. Meelejahutajat toimetasis Aleksander Mohrfeldt (1878–1883), Juhan Kunder (1885–1886) ja Juhan Kurrik (1887), kuni see kahjumlikuna suleti. Ajakirja tiraaž oli keskmiselt 500 eksemplari (Aru 1994: 222). Tagasihoidlikust levikust hoolimata võib Meelejahutajat pidada oma aja mõjukaks kirjanduslikuks ja populaarteaduslikuks väljaandeks.

Olen varem esile toonud Meelejahutaja esimese toimetuse mõnegi seisukoha sarnasusi Noor-Eesti rühmituse manifestiga. Meelejahutaja oli oma aja esindusväljaanne, mis püüdis parimate saadaolevate tekstide avaldamist. Ajakiri vahendas kaasaegset (realistlikku) kirjandust ja tutvustas lugejale Põhjalat, väärtustas haridust ja ärgitas eestlasi ka teiste rahvaste kultuuridest õppima, kuid toonitas, et seejuures ei unustataks isaisade pärandust. Erinesid seega vaid rõhuasetused ja asjaolu, et Meelejahutaja julgustas rahvuslikkusele – aga eks erines ka kontekst. Kuigi teises sõnastuses ja veidi erinevate rõhuasetustega, olid Meelejahutaja toimetuse ideed ja hoiakud samad kui Noor-Eesti rühmitusel. (Larm 2012b: 736.) Ka selle piltide rohkus mõjus erakordsena,²¹ seega visuaalselt uuenduslikuna.

20 Mart Velsker on Eiseni koostatud „Eesti luuletusi“ kommenteerinud nii: „Vaatomata sellele, et autorite valik on suurem kui mistahes eelnevas eestikeelses värsikogus, on samas näha sõltumist isiklikest tutvustest ja aatekaaslastest“ (Velsker 1993: 29). Ühtlasi tehakse märkus, mis kinnitab Oleski tähelepanekut antoloogia normatiivsuse kohta ning on siinkirjutajale epigonismi vältimise ja vajalikkuse selgitamise seisukohalt väga oluline: „Mõnel autoril võib märgata ka teadlikke normeerivaid taotlusi: ärkamisaegseid saavutusit taheti nüüd süstematiseerida ja kindlustada“ (samas, 35). „Esiluuletaja positsioonis“ oli antoloogias Jaan Bergmann 28 luuletusega, alahinnati aga „Reinvaldi ja Kunderi annet ja aktiivsust“ (samas, 29–30). Kunderi luuletusi nimelt oli antoloogiasse kaasatud ainult üks. Eiseni järgmine luuleantoloogia, „Uued Eesti luuletused“ (1888), orienteerus aga Kunderi maitsele ning arvestas tema nõuandeid (samas, 49).

21 19. sajandi ajakirjanduses avaldati vähe pilte, kuna see oli kallid – kasutati käsitsi tehtud puugravüüre. Piltide rohkuse ja nende avaldamise järjepidevuse poolest olid Meelejahutajaga võrreldavad ainult põlvkond varem ilmunud Kreuzwaldi Ma-ilm ja mõnda (1848–1849) ning järgnev Linda (1887–1905). (Kurvits 2013: 146.) Piltide kasutamine tegi need atraktiivsemaks, kuid tõstis ka hinda mis võis olla üks vaevalise leviku põhjuseid.

Oluline on siinkohal märkida, et samavõrra kui Noor-Eestiga sarnaneb Meelejahutaja Nuori Suomiga. Võib esitada hüpoteesi, et Meelejahutaja, Olevik jt 19. sajandi kirjandusliku mõtte seisukohalt progressiivsemad väljaanded olid Nuori Suomi kaasaegsed eesti vasted.

Kunder alustas ajakirja teist tulekut omamoodi manifestiga: „Meie ajakiri „Meelejahutaja“, kes nüüd iga nädal ükskord välja tuleb, tahab kõige pealt Eesti rahva vaimuharimise tööst osa võtta. [---] „Meelejahutajaga“ tahame meie üht kirja Eesti rahva sekka saata, mis Eesti perekondlikule elule määratud; üht kirja, kelle sisu eluviisiliku, kaunikombliku ja auusat kuju piab kandma, nii et ta meie rahva usuelule, meele puhtuselle ja paleuslikkudelle püüdumisele omalt poolt võiks õpetates abiks olla“ (Kunder 1885a: 1).²² Neid kriteeriume väljaande sisu kavandades tõepoolest silmas ka peeti ning, nagu öeldud, omal kümnendil see tagurlikuna ei mõjunud – säilitamine tähendas progressiivsust.

Kunder pidas väga oluliseks kirjanduskriitika avaldamist, mis tema arusaamist mööda suunas lugejat, peegeldas rahva vaimset taset ning oli osa elujõulisest kirjandusest.²³ Kriitikat ilmuski Meelejahutajas järjepidevalt. Nagu varem „Eesti luuletuste“ arvustuses, esines Kunder siin enesekindlalt ja veenvalt, esitades argumenteeritud seisukohti ja sisukat analüüsi, mida võib küllalt erakordseks pidada selle aja kontekstis, mil kriitika tähendas tavaliselt raamatusoovitust. Kunderi teeneks võib seega pidada püüdu tõsta nõudlikkust eesti kirjanduse suhtes ajal, mil iga eestikeelse raamatu ilmumine oli selle sisust ja tasemest sõltumata suursündmus. Tema nõudlik tegevus kriitikuna on peamine uuendus, mis eristab teda tema eelkäijatest. Kunder oli eesti kirjanduskriitika metakeele loojaid.

Oluliseks eesti kultuurilugu mõtestavaks teoks kujunes Meelejahutajas ilmunud Kunderi kirjanduslooline sari „Eesti laulikud“ (Meelejahutajas 1885–1886, raamatuna postuumselt nime „Eesti vanemad laulikud. Koolile ja kodule“ all 1890).²⁴ Ehkki poolikuks jäänud, arvatakse seda esimeste kirjanduslugude hulka. Uuenduslik on võrreldes eelkäijatega (D. H. Jürgenson 1843–1844, A. Ahlqvist 1856) see, et kirjanduslugu alustatakse rahvaluule käsitlemisest. Üldse ei vaadelda baltisaksa kirjasõna. Oluline on Kunderi pioneeriroll ärkamisaja suurkujude kanoniseerijana: teoses tutvustatakse Kreutzwaldi, Jannseni, Koidula, Veske, Linnutaja, Kuhlbari, Reinvaldi ning Malmi elu ja loomingut. Kuna kirjanduslugu sisaldab külluslikult tekstinäiteid, on see käsitletav ka antoloogiana (rahvaluulenäited pärinevad

22 Seesuguse „rahva hariduse ja edenduse“ eesmärgi poolt võrdles ajakirja toimetuse ennast mõni aeg hiljem venelaste „Нива“ ja sakslaste „Gartenlaubega“ („Meelejahutaja“ toimendus 1885: 295).

23 „Ajaleht on see, kes rahvale näitama piab, mis tema vaimu toiduks sünnis, mis mitte; ajalehe otsus on kirja tööde ja raamatute kohta nii kanduv, et selle peale iga mees vaatama piab, kes kirjavara osta tahab. Üks ilma kriitikata laiale lagunev kirjavara ei saa millalgi ühiselt näitama, kui kõrgel astmel tema lugejad, rahvas, on; üks niisugune kirjavara on nõrk liha, kellel luu tugi ja elustav vaimu jõud puudub.“ („Meelejahutaja“ toimendus 1885: 295.)

24 Raamatu teine trükk ilmus 1918. aastal. Viimane, mittetäielik trükk on leitav kogumikus „Eesti kirjanduskriitika 1875–1900“ (Taev, Verev 1984: 74–96).

seejuures „Kalevipojast“). Teos mõjub ühtlasi eesti luule normeerimise katsena. Kunder väärtustas selles luule paleuslikkust (selle all võib mõista aatelisust ja kõrgstiili taotlust) ja kaunist keelt. Ainesena propageeris ta eesti pärimust ja vormina regivärssi.²⁵ (Kunder 1918.) Ei saa märkimata jätta, et omaenda luules püüdis ta samavõrd ärkamisajast tuttavat heinelikku lõppriimilist luulet elus hoida.

Üsna järjekindlalt rõhutas Kunder Meelejahutajas teoste algupära tähtsust. Ajakirja veerudel tutvustati koguni rahvusvahelist autorikaitse õigust: „Suuremate riikide vahel on nõnda nimetatud „Literär-Convention-kirjanduse-lepping, tehtud, kelle järele ühe kirjaniku omandus kaitsetud saab“ (Kunder 1885b: 262). Kuigi eesti keelde tõlkimise puhul see ei kehtivat, soovitati sellegipoolest ära märkida teose autor või see, kelle järgi on teos „kohastatud“ või „lokaliseritud“ (samas). Meelejahutaja originaal- ja tõlketekstidel olidki peaaegu alati ära toodud autorite ja vahendajate nimed või vähemalt nende initsiaalid – toona ei olnud see aga eesti kirjakultuuris veel juurdunud tava. Kunder manitses tõlkijaid ka autoritruudusele: „Piab nii jäema nagu laulik tahab, sest see luul on ükski siis kunstvärk“ (Kunder 1886a: 248).

Kunder eelistas avaldada algupärandeid. Palju ilmus toimetaja enda loomingut, kaastöid saatsid ka Luiga, Eisen, Bergmann, Lipp, Wulff-Õis, P. Jakobson, vennad Liivid, Aun, Tamm jpt. Tõlkeid ilmus Kunderi käe all esialgu vähe. Soositud olid maailmakirjanduses tuntud nimed: tõlgiti Heyse, Marlitti, Schilleri, Goethe, Heine, Puškini, Krõlovi, Lermontovi, Petõfi jt tekste.²⁶

Kunderi ja Meelejahutaja olulisim teene oli oma lugejate, kaastööliste ja ka terve järgneva kirjandusliku põlvkonna koolitamine neile väärtuslikku lugemisvara pakkudes ja ühtlasi n-õ kirjaskooli pidades. Meelejahutaja 1885. ja 1886. aasta kirjavastuste rubriigi põhjal näib, et Kunder oli mõnegi kaastöölistega kirjavahetuses. Tagasiside ja näpunäited jõudsid pea iga numbril lõpuleheküljel trükkigi, olles nii juhiseks mitte ainult olemasolevatele kaastöölistele, vaid ka tulevastele kirjanikele (nt Tuglase juhtum allpool). Nagu 20. sajandi Noor-Eesti rühmituse mõnel liikmel, oli ka Kunderil talentide leidmiseks hea vaist: nii on ta näiteks Eisenil kirja teel soovitanud uude luuleantoloogiasse kaasata noore andeka luuletaja Anna Haava luuletusi (EKLA, f 25, m 8: 4). Vaatamata kirjarubriigi napile mahule võib selle põhjal täheldada ajakirja toimetaja pedagoogilist toetavat hoiakut, konkreetsust nii näpunäidete kui ka äraütlemiste puhul, sageli humoorikustki.

Kokkuvõtlikult võib tuua esile järgmised olulised momendid Kunderi tegevuses: kaas-aegse kirjanduse ja kirjandusliku mõtte vahendamine, nõudlik suhtumine omaenese ja teiste

25 Just sellest aspektist nimetas Kunderi tõekspidamisi „Eesti laulikes“ konservatiivseks Rebekka Lotman Õpetatud Eesti Seltsis 14. novembril 2012 peetud ettekandes „19. sajandi eesti sonett: aeg ja ruum“. (Artikkel ilmumas Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamatus 2012.)

26 Ulatuslikem ülevaade Meelejahutaja ning selles avaldatu kohta: Põldmäe 1971.

loomingu sisusse, venestusajal progressiivsetena mõjuv ärkamisaegsete eeskujude missiooni jätkamine, vormi- ja keelepuhtuse printsiip, argumenteeritud kriitikakirjutuse edendamine, uuenduslikud kirjandusloolised seisukohad, originaalsuse väärtustamine, noorte annete avastamine ja järgneva põlvkonna koolitamine. Selle kõige teostamist soodustas asjaolu, et Kunderil oli kasutada terve väljaanne. Ajakirja visuaalsele küljele pöörati seejuures sama palju tähelepanu kui selles leiduvatele tekstidele. See kõik sarnaneb vägagi 20. sajandi Noor-Eesti rühmituse rõhuasetustega. Värskem uurimus 20. sajandi Noor-Eesti aegse kriitika kohta on ka esile toonud, kuidas toonane väidetav kultuuripöörde ei kehtestunud kohe – kriitikas olid veel täiesti käibivad 19. sajandist pärinevad teemad ja sõnavara (vt Mikkel 2007). Seega võisid kirjanduslik maitse ja metakeel, mis pärinesid hilisärkamisajast, just Kunderi kümnendist, aastakümnete pärast osale noorest kirjanduspõlvkonnast küll aegunud ja tagurlikud tunduda, kuid olid ometi veel hämmastavalt elujõulised.

Kust tuleb aga nihe Kunderi-kaanonis? Millal ei olnud Kunder enam eestvedaja, vaid temast sai epigoon sõna negatiivses tähenduses? Neile küsimustele vastuse saamiseks tuleb süveneda nooreestlaste ja epigoonide keerukatesse suhetesse.

Nooreestlased – isad ja pojad

Nagu võib öelda, et Kunder oli 1880. aastatel ühtaegu nooreestlane ja epigoon sõna positiivses tähenduses, võib öelda sedagi, et tema nooreestlastest eeskujud olid epigoonid. Kelle? Käsitagem selgitava näitena Kreutzwaldi missiooni. Eesti kirjandusloos tuntud müüt ütleb, et noorukitena mänginud Friedrich Robert Faehmann, Jakob Nocks ja Kreutzwald Rakvere linnamäel troojalasi – aga mitte ainult. Kui Faehmann ütles „Fuimus Troes“, oli see Haugi järgi: „*Ka meie olime troojalased. Ja see tähendab: needsamad müütilised esivanemad, kes hävitatud linnast pääsenuna läksid asutama uut linna ja uut rahvust; kes hoiavad maailma lootust; Aenease järelkäijad, kes ühel päeval viivad teele uue sugupõlve, jah, võiks isegi öelda – lunastatud rahva.*“ (Haug 2004a: 416–417.) Moodustub Trooja-Kreutzwaldi-Kunderi kultuurilooline sugupuu.

Kunderi ja tema põlvkonna jaoks oli troojalane Kreutzwald esimene eesti luuletaja üldse, keda Kunder oma kirjandusloos käsitleb kohe rahvaluule-peatüki järel. Võib öelda, et just Kunder kirjutas Kreutzwaldi (aga ka Koidula jt) kirjanduslukku, selgitas nende rolli ja põlistas suurkujudena. Sealtsamast mõni tsitaat Kunderi austava hoiaku iseloomustamiseks: „Kui meie lauliku ja kirjaniku Kreutzwaldi nime nimetame, siis nimetame meie ühtlasi ka selle mehe nime, kes Eesti vaimuelu ülestõusmise hommiku on toonud“ (Kunder 1918: 14); „Kreutzwald oli läbi ja läbi Eesti laulik, kui kehastatud Eesti rahvuslik mõte“ (samas, 16). Nii võib eelkäija töö lõpule viimise katseks pidada Kunderi üritust visalt leviva „Kalevipoja“ tutvustamisele ümberjutustuse avaldamisega 1885. aastal kaasa aidata.²⁷ Teisalt ei saa

27 1869. aastal oli ka Kreutzwald ise avaldanud proosavormis „Lühikese seletuse Kalevipoja laulude sisust“.

Kunderit Kreutzwaldi kriitikavabaks jüngriks pidada. Kunder ei olnud näiteks rahul Kreutzwaldi poeemiga „Lembitu“ (avaldati lõpetamata käsikirja järgi postuumselt 1885). Kunder nurises esmalt poeemi lõpetamata üle,²⁸ seejärel avaldas Meelejahutajas selle proosaüंबरjutustuse (Kunder 1885d), esines kriitikaga Eesti Kirjameeste Seltsis ning kirjutas seltsi aasta- raamatusse arvustuse (Kunder 1886b). Peamiselt heitis Kunder ette, et Lembitut ei ole kujutatud ajalooliselt tõepäraselt, s.t piisavalt kangelaslikuna, kuid teose „suurt luule iluvaimu, tarkuse sõnu ja õpetusi“ hindas ta kõrgelt: „Mitte Lembitus eneses, vaid tema keeles ja ehituse abi materiaalis on väga palju eht laulu kulda“ (samam, 35). Kunderi kriitika tekitas küllalt laia ärritunud poleemikat.²⁹ Viimaks kirjutas ta alternatiivse, oma nägemusele vastava värssnäidendi „Lembitu“ (osaliselt trükitud Valguse kalendris 1891).

Veel komplitseeritumaks, aga sama selgelt epigooniliseks isa ja poja suhteks kujunes nooreestlasest Kunderi suhe järeltuleva kirjandusliku põlvkonna, s.t 20. sajandi nooreestlas- tega. Vaadelgem Friedebert Tuglase juhtumit. Võib oletada, et sügaval venestamisajal koolis käinud Tuglas ei tundnud eelkäijate loomingut kuigi hästi,³⁰ kuid Meelejahutajat oli ta siiski lugenud, kuna selle paar aastakäiku leidusid koduses riulis. Ta lugenud need läbi kuni kuulutusteni. (Tuglas 1940: 31.) Ajakiri oli talle „suurimaks ergutajaks ja eeskujuks“ omaenda esimeste värsikatsetuste juures ning „kogu see kümned korrad loetud materjal jäi mingiks toetuspunktiks tuleviku jaoks“ (samam, 55). Tuglas ei olnud küll Meelejahutaja kaastööline, kuid Kunderi kümnend ühes Meelejahutajaga oli tema kirjanduslik lastetuba. Võimalik, et Tuglas kasutas toonaseid motiive oma novelliloomingus (vt Larm 2012b), Suits luules (Mäger 1984). Samamoodi tugineti eelkäijast kirjandusloolase tööle ja mõistestikule omaenda

28 Näiteks väljavõtte kodus arstimist õpetavaid raamatuid taunivast arvamusalaldusest kirjavastuste rubriigis: „Ka meie õnnis Dr. Kreutzwald oleks oma „Kodutohtri“ asemel muud, paremat tööd võinud ilmutada, „Lembitu laulu“ valmis teha või muud, mis tema suure vaimu vääriline oleks olnud“ (Kunder 1885c).

29 Kunderi arvustusele on lisatud kaastoimetaja J. Tülki märkus, et see on ainult Kunderi kui aastaraamatu esimese toimetaja asemiku tahtmisel ilmunud, nii et selle asjakohasuse eest seismine on ka ainult tema asi (Kunder 1886b: 22). Ajakirjanduses asusid Kunderiga opositsiooni J. Kurrik Olevikus ja J. Orgussaar Postimehes, kes süüdistasid Kunderit „Kreutzwaldi töö põhjusest madaldamises ja väitsid, et „Lembitule“ ei saavat üldse ajaloolise tõepärasuse aspektist läheneda“ (Laigna 1956: 1643–1644). Kunderi arvustus on leitav ka kogumikus „Eesti kirjanduskriitika 1875–1900“ (Taev, Verev 1984: 102–113).

30 Selle põhjuseid võib Tuglase enda mälestuste põhjal välja tuua mitu. Kõigepealt oli kodus ligipääs toonasele kirjandusele väga piiratud, kuna „rahakopikas oli liiga kallis, et seda tühjale ajaviitele ohverdada“ (Tuglas 1940: 31) ja raamatuid „polnud kerge maakohas saada“ (samam, 54). Teiseks saadi haridus venestatud koolist, mille raamatukogus leidis küll vene ja maailmaklassikat, kuid eestikeelset kirjavara nappis. „Kooli raamatukogus polnud minu teades üldse ühtki eestikeelset raamatut peale „Kalevipoja“. Selle lisaks sain suviti üht-teist koolijuhataja enese kogust. Eesti keele tunnis tuupisime peamiselt Eineri grammatikat ja kogu meie omakeelne klassika oli koos Jakobsoni lugemikus. Seda oli liiga vähe ja seegi mulle juba enne kooliaega tuttav.“ (Samam, 87–88.) Kolmandaks pärssis eesti kirjandusega lähemat tegelemist võimude paranõiline suhtumine. Hea näide on Tuglase jt linnakooli õpilaste korraldatud Mihkel Veske 60. sünnipäevale pühendatud mälestusõhtu (1903), mis ei olnud riigivastane, kuid millest tuli asjaosalistele suuri pahandusi (samam, 126–133).

kaanonit kehtestades (Larm 2011). Lausa raevukaks võib sel taustal nimetada Tuglase katset 20. sajandi nooreestlasi Kunderi põlvkonnast distantseerida essees „Kirjanduslik stiil“ (1912)³¹ ja lugeda hiljem vaherahu sõlmimise katseks tema „Lühikest eesti kirjanduslugu“ (1934) – mahult nappi, aga seda kanoonilisemat.

Tulles tagasi nihke küsimuse juurde Kunderi-kaanonis: millal tekkis Kunderi praegune kuvand? Millal hakati Kunderit kirjanduslugudes kujutama ennekõike kui Koidula-järgset draamakirjanikku? Millal kaotas ta oma positsiooni ärkamisaja suurkujude seas ja sai pigem epigoonide (sõna negatiivses tähenduses) kaasaegseks? Võib oletada, et ka nende küsimuste vastused on seotud just Tuglase kirjanduslooga. Tuglas nimelt peaaegu elimineerib need teened, mis Kunderil olid omas ajas, s.t elimineerib ta nooreestlasena. Kunderist räägitakse peamiselt kui ainsast draamakirjanikust, kes ärkamisajal peale Koidula nimetamist väärrib: „Oma rahvatükkide jaoks oli ta just Koidulalt tõuget saanud ja ületabki oma eeskuju õieti ainult pisut suurema viljakusega sel alal“ (Tuglas 1934: 59). Vaid põgusalt mainitakse ta muid töid.³² Tuglas sedastab: „Kõige rohkem eeldusi näis tal aga olevat esimeseks eesti kirjandusloolaseks ja arvustajaks kujuneda, milline ala oli eriti söõdis, kuid varajane surm takistas teda selles. Ja Kunderiga lõpebki ärkamisaja põlv, andes maad noorematele, kelle saatuseks oli töötada hoopis teistes oludes.“ (Samas.) Eraldi uurimist vajab küsimus, millal paigutati Kunder kaanonis ümber järgmisesse peatükki – oma vaimsest ümbrusest „füüsilisse“, eakaaslastega samasse kümnendisse.

Mis puutub Tuglase arvamusse Kreutzwaldist, siis sidus esimene nooreestlane hilisemaid põlvkondi, kuid hoiakud tema suhtes olid seejuures muutunud: Tuglas väärtustas just „Lembitut“ ja heitis ette „Kalevipoja“ puudusi. 1916. aastal kirjutas Tuglas: „Kui keegi, siis on just Kreutzwald meile sümpaatne, lähedane, armastatu, nii isikuna kui ka kirjanikuna. „Kalevipoja“ kiuste on ja jääb ta meile selleks.“ (Tuglas 1996a: 97.) „Lembitut“ aga ei saanudki selle ilmumise kaasaegsed mõista: „Kreutzwald pole „Lembitut“ oma aja lugeja jaoks mõelnud. Ta ei rutanud töö avaldamisega ega ole seda vist üldse lõpule viinud. See oli

31 Peaaegu samal ajal, keskmega 1913. aastal toimus Gustav Suitsu ja Jaan Tõnissoni poliitilist laadi „jõukatsumine“, mida ka Haug on kirjeldanud just *isade ja poegade* metafoori abil (Haug 2004b). Õigupoolest oli seda juba 1906. aastal põlvkondadevahelise vastuolu rõhutamiseks essees „Kaks ilmavaadet“ kasutanud Suits ise: „„Draamad“ kasvavad, kriisis on tõsine. „Pojad“ mõistavad „isade“ üle valjult kohut...“ (Samas, 76.)

32 Kirjandusloole arvustuse kirjutanud Gustav Suits heitis autorile diskreetselt ette selle ebaproportsionaalsust just Kunderi näitel: „Kui kaanelehe nägude virvarris vahest jäi mõistatuslikuks Juhan Liiv'i ja M. Under'i kahekordne pildistamine, siis selgub see Tuglase tekstist. Lähem uurimissuhe (ilmselt ka sümpaatiat side) möönab enesele õiguse Juhan Liivi loomingut mõõta kahes kohas ja leiab ruumi ta luuletiste tsiteerimiseks (lk. 70, lk. 77–79). Selle vastu poleks arvustusel midugi midagi öelda, kui sümpaatselt suurusele pühendatud tähelepanu kõrval ei kahvatuks mõni muu karakteristik. *Lühikeses kirjandusloos* jaguneb kümmekond rida näiteks Kunderile. Et Kunder on muuseas kirjutanud ka rahvatükke, seda mainitakse üldsõnaliselt; *Kroonu onu* nimepidi ei mainita (lk. 59).“ (Suits 1934: 332–333.)

ilma publikuta teos, kirjaniku ideaalseim jõupingutus tuleviku ideaalsema lugeja jaoks.“ (Tuglas 1996b: 117.) Tartu koolipoisi Ado Sääritsa 1927. aasta skandaalse avastuseni, et Kreutzwaldi „Lembitu“ taga on Joseph Victor Widmanni eepilise luuleteose „Buddha“ (1869) eeskuju (Säärits 1927a, 1927b), oli veel aega.³³

Tõsi, Suitsu ja Tuglase nooreestlus ei võrsunud otsesest järjepidevusest estofiilide nooreestlusega. Soome mõju on olnud vaieldamatu. Võimalik, et nad ei teadnudki, et seda mõistet oli nende eelkäijate kohta baltisaksa ajakirjanduses varem juba kasutatud. Selge on aga, et 1905. aasta *nooreestluse* mõiste, nagu see praegu kirjanduslugudes epohhe liigendab (ärkamisaeg, Noor-Eesti ja miski nende vahel), tõrjub selle sõna algse tähenduse ning elimineerib ühtlasi 19. sajandi kirjanike teeneid. *Nooreestluse* mõiste, mis on hakanud tähistama Noor-Eesti rühmitust ja selle ümbrust, ei ole ammendav ega piisav laiemate kirjandus- ja kultuurilooliste protsesside mõistmisel. Viimast saaks soodustada nooreestluse algupärase, 19. sajandist pärineva rahvusliku liikumise sünonüümi edasine lahtikirjutamine ja selle kui põlvkondade teadlikku järjepidevust või vähemalt reministsentsi tähistanud protsessi mõtestamine.

Kokkuvõtteks

On ootuspärane tähelepanek, et Juhan Kunderi, nagu paljude tema kaasaegsete pärandi retseptioon on ajas muutunud (ja võib veel muutuda). Kirjaniku omaaegse tähenduse rekonstrueerimise katse osutab aga veel kahele olulisele järeldusele: esiteks ei ole eesti kirjandusloo senine liigendatus põhjendatud ja teiseks on nihkunud selles käibivate terminite semantika.

Nooreestlus on eesti kultuuriloos olnud laiem mõiste kui Noor-Eesti rühmituse tegevuse tähistaja 20. sajandi esimestel kümnenditel. Ilmselt ei saa rääkida kõikidest uutest kirjanduslikest põlvkondadest kui järjekordsetest nooreestlastest, kuid ikkagi tuleb märkida nooreestluse kui pikaajalise kasvuprotsessi, 19. sajandil alanud põlvkondade järjepidevuse olemasolu.

Mitmekülgsel ja viljakat Kunderit võib kahtlusteta nimetada nooreestlaseks ennekõike tema tegevuse tõttu eestluse alalhoidmisel ja kirjandusliku mõtte edendamisel 1880. aastatel, n-ö Kunderi kümnendil. Kindlasti oli ka toonane, rahvuslikku liikumist tähistanud nooreestlus suunatud tulevikku, ent ei välistanud eelnevat rahvuslikku kirjandust ega vastandunud sellele, vaid jätkas eelkäijate tööd. Venestuse kontekstis mõjus see progressiivsena. Asjaolu, et Kunderile võib omistada nii mõnegi omaaegse kirjandusliku mõtte arengus uudse seisukoha ja argumenteeritud arvustuse toomise eesti kriitikasse, lähendab teda omakorda järeltulevatele nooreestlastele. Originaalsuse väärtustamise, kirjanduskeele ja vormisulguse arendamise, kirjutamise, tõlkimise ja toimetamise kaasneva nõudlikkuse tõstmise, kriitikakunsti ja kirjandusloolise

33 Värskemad uurimused „Lembitu“ saamisloo kohta: Kalda 2003 ja Sutrop 2003.

uurimistöö edendamise ning nii kaasaegse kui ka järgneva kirjanduspõlvkonna koolitamise poolest sarnaneb Kunder väga just oma järeltulijate, 20. sajandi nooreestlastega.

Seesugust kultuurilist järjepidevust võib tähistada ka *epigonismi* mõistega. Kundergi oli oma eelkäijate epigoon mõiste positiivses, missiooni jätkamise ja lõpuleviimise tähenduses – „tuletungla ülesvõtja“. ³⁴ Samamoodi olid epigoonid ka tema eelkäija, esimene nooreestlane Kreutzwald, ja 20. sajandil järeltulijaid esindav Tuglas.

Kunderi ambivalentne positsioon nooreestlaste vahel võimaldab näha nooreestlust kui keerukat isade ja poegade suhet. Kunder ühendab Õpetatud Eesti Seltsi ja ärkamisaegseid suurkujusid 20. sajandi alguse Noor-Eestiga – varieerunud on vaid järjepidevus ja muutunud kontekst. *Nooreestluse* mõiste ja selle põhjendatus kirjandusloolise periodiseerimise alusena väärib senises eesti kirjanduskaanonis igal juhul revideerimist. Lähemat uurimist ootab ka küsimus, missugune oli Meelejahutaja jt 19. sajandi lõpukümnendite kirjanduslike väljaannete roll eesti kirjandusliku mõtte arenemise protsessis, sest just protsess, mitte vaikelu enne saabuvat murrangut, see ärkamisaja ja Noor-Eesti rühmituse vahele jääv „miski“ näibki olevat.

Kirjandus

Altoa, Villem 1959. Lisandeid Juhan Kunderi loomingule. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 140–146.

Annus jt [2001] = Annus, Epp, Luule Epner, Ants Järv, Sirje Olesk, Ele Süvalep, Mart Velsker. Eesti Kirjanduslugu. [Tallinn:] Koolibri.

Aru, Krista 1994. Meelejahutaja. – Peegel, Juhan, Krista Aru, Sergei Issakov, Ea Jansen, Epp Lauk. Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed. Eesti ajakirjanduse arengust. (XVII sajandist XX sajandini.) Tartu, Tallinn: Tartu Ülikooli ajakirjandusosakond, Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, lk 220–228.

Brüggemann, Karsten 2009. „Venestamine“ kui Vene impeeriumi ülemvõimu representatsioon Balti provintside näitel. – Vikerkaar, nr 7, lk 117–130.

Brüggemann, Karsten 2010. Lõpp *venestusele*. Ühe vaieldava uurimisparadigma kriitika. Tik Tea Vassiljeva. – Vene impeerium ja Baltikum: venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. II (Eesti Ajalooarhiivi toimetised, Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae, 18 (25)). Koost T. Tannberg ja B. Woodworth. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 360–372.

Haug, Toomas 2004a. Viru vanne. Saja-aastane müüt. – Toomas Haug, Troojamäe töötus. 33 kirjatööd. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 399–418.

Haug, Toomas 2004b. Isad ja pojad. Gustav Suitsu kõne Jaan Tõnissonist aastal 1913. – Toomas Haug, Troojamäe töötus. 33 kirjatööd. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 73–95.

34 Väljend on nooreestluse järjepidevuse markerijana asjakohane. Ei ole ilmselt juhuslik, et uue ärkamisaja hakul kutsus Hando Runnel luuletusega „Viru vanne“ vaimumissiooni jätkama just esimeste ja 20. sajandi alguse nooreestlaste sümboleid sidudes: „Tuleks võtta see tuletungal, / mille Tuglas on pillanud peost, / mitte kohkuda vaenlaste hulgast, / mitte ehmuda sõnnikuveost, / mida nõuab üks vaimuelu / (või ehk elu üleni?), / kuhu sukelduda tuleb / eluks ajaks ja üleni!“ (Runnel 1982: 29).

Hennoste, Tiit [2004]. Eesti 20. sajandi 19. sajandi kirjandusest. – Tiit Hennoste, Eurooplaseks saamine. Kõrvalkäija altkulmupilk. Artikleid ja arvamus 1986–2003. [Tartu:] Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 25–29.

Jansen, Ea [2004]a. Aleksander III venestureformid ja Eesti avalikkus. – Ea Jansen, Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse. [Tartu:] Ilmamaa, lk 285–318.

Jansen, Ea [2004]b. Eesti ajakirjanduse rahvuslikkusest venestamisajal. – Ea Jansen, Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse. [Tartu:] Ilmamaa, lk 181–204.

[Jõgever, Jaan] 1906. Johann Kunder. – Eesti Kirjandus, nr 7, lk [214]–221; nr 8, lk [225]–243; nr 9, lk [257]–272; nr 10, lk [289]–300.

[Jõgever, Jaan] 1907. Johann Kunder. – Eesti Kirjandus, nr 1, lk 5–11; nr 2, lk 17–24; nr 3, lk 33–41; nr 4, lk 49–55; nr 5, lk 65–72; nr 6, lk 81–88; nr 7, lk 89–94; nr 8, lk 105–118.

Kalda, Maie 2003. Lembitu kuldne karikas. – Looming, nr 12, lk 1882–1894.

Kallas, Aino 1921. Noor-Eesti. – Aino Kallas, Noor-Eesti. Näopildid ja sihtjooned. Tlk F. Tuglas. Tartu: Noor-Eesti, lk 9–47.

Kampmann, Mihkel 1913. Eesti kirjanduselo peajooned. Teine jagu. Tallinn: G. Pihlakas.

Karjahärm, Toomas, Väino Sirk 1997. Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917. [Tallinn:] Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Karjahärm, Toomas 1998. Ida ja Lääne vahel. Eesti-Vene suhted 1850–1917. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Karjahärm, Toomas 2012. Vene impeerium ja rahvuslus. Moderniseerimise strateegiad. [Tallinn:] Argo.

Kivimäe, Jüri 2008. Noor-Eesti tähendust otsides: vanu ja uusi mõtteid. – Methis. *Studia Humaniora Estonica*, nr 1/2, lk 21–43.

Kunder, Joh[ann] [1918]. Eesti vanemad laulikud. (Üleüldine kirjakogu 2, 3). Tartu: Eesti Kirjanduse Selts. [2. tr]

[Kunder, Juhan] 1885a. Mis meie tahame. – Meelejahutaja. Eesti perekonna õpetlik ja lõbus nädalakiri, nr 1, lk 1.

[Kunder, Juhan] 1885b. Herra A. N. W–s. – Meelejahutaja. Eesti perekonna õpetlik ja lõbus nädalakiri, nr 40, lk 262.

[Kunder, Juhan] 1885c. Herra A. J. T–s. – Meelejahutaja. Eesti perekonna õpetlik ja lõbus nädalakiri, nr 30, lk 181.

Kunder, Juhan 1885d. Lembitu. – Meelejahutaja. Eesti perekonna õpetlik ja lõbus nädalakiri, nr 39, lk 250–251; nr 40, lk 257–258; nr 41, lk 265–266; nr 42, lk 273–274; nr 43, lk 281–282; nr 44, lk 290; nr 45, lk 297; nr 46, lk 306; nr 47, lk 314.

[Kunder, Juhan] 1886a. Herrale G. Ö–s. – Meelejahutaja. Eesti perekonna õpetlik ja lõbus nädalakiri, nr 31, lk 248.

Kunder, Juhan 1886b. Lembitu. Eesti muinaspõlve mälestusest kasvanud luuletus. Arvustus (kriitika) ja lühike sisu. – Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1884 ja 1885. Toim J. Kunder ja J. Tülk. Tartu: H. Laakmann, lk 22–37.

Kunder, Juhan 1876. Kümme laulu. Tartu: C. Mathiesen.

- Kunder, Juhan** 2007. Eesti muinasjutud. Kommenteeritud väljaanne. Toim ja komm R. Järv, M. Kaasik, K. Toomeos-Orglaan. [Tartu:] Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. – <http://www.folklore.ee/UTfolk/mj/kunder/index.html> (20.02.2013).
- Kurvits, Roosmari** [2013]. The visual representation of women in the Estonian media, 1848–1940. – *The Curving Mirror of Time. Approaches to Culture Theory 2*. Eds. Harro-Loit, Halliki, Katrin Kello. Tartu: University of Tartu Press, lk 139–187. – <http://www.oapen.org/search?identifier=446135> (25.06.2013).
- L. T. [Lilli Suburg]** 1888. Johann Kunder †. – *Linda*. Esimene literatuurlik ja ajakohane ajakiri Eesti naisterahhvale, nr 6, lk 202–204.
- Laigna, Karl** 1956. Juhan Kunderi osast eesti kultuuriloos. – *Looming*, nr 11, lk 1620–1646.
- Laigna, Karl** 1959. Juhan Kunder. Mitmekülgne kultuuritegelane. Lühimonograafia. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Laitinen, Kai** [1994]. Soome kirjanduse ajalugu. Tlk P. Saluri. [Tallinn:] Vagabund.
- Larm, Pille-Riin** 2011. Ühest eesti kirjanduslugude painavast mõistest: epigonism. – *Keel ja Kirjandus*, nr 4, lk 241–254.
- Larm, Pille-Riin** 2012a. Juhan Kunder. – Kreutzwaldi sajand. Eesti kultuurilooline veeb. – http://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=28&table=Persons (20.02.2012).
- Larm, Pille-Riin** 2012b. „Popi ja Huhuu“ ning tema eelkäija eesti kirjanduses. – *Keel ja Kirjandus*, nr 10, lk 734–754.
- Lindsalu, Elo** (koost) 2006. Noor-Eesti 100. Kriitilisi ja võrdlevaid tagasivaateid. / *Young Estonia 100. Critical and Comparative Retrospectives*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Liiv, Toomas** 2003. Eesti kirjanduslugudest XIX sajandil. – *Looming*, nr 9, lk 1350–1360.
- Liiv, Toomas** 2005. Marginaalselt „Noor-Eestist“. – *Looming*, nr 5, lk 755–762.
- Mihkelev, Anneli** 2005. Vihjamise poeetika. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Manasseini...** = Manasseini revisjon. – Kreutzwaldi sajand. Eesti kultuurilooline arhiiv. – http://kreutzwald.kirmus.ee/et/kreutzwaldi_sajand/?event_id=449 (30.07.2013).
- „Meelejahutaja“ toimendus** 1885. Auustatud Eesti ajalehtede toimetajad! – *Meelejahutaja*. Eesti perekonna õpetlik ja lõbus nädalakiri, nr 45, lk [295].
- Mikkel, Marju** 2007. Nooreestlased ja nende lugejad: ootushorisondist 1905.–1915. aastate päevakriitika põhjal. (Bakalaureusetöö Tartu Ülikooli eesti kirjanduse õppetoolis.) – <http://kodu.ut.ee/~mirjumar/Mikkel-2007-TY-baka.pdf>.
- Miller, Alexey** 2009. Venestus või venestused? Tlk K. Pruul. – *Vene impeerium ja Baltikum: venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses*. I. Koost T. Tannberg ja B. Woodworth. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 33–49.
- Mis on Noor-Eesti?** – *Noor-Eesti 100*. – <http://www2.kirmus.ee/nooreesti/?id=1238> (28.02.2013).
- Mäger, Mart** 1984. Sada aastat Tuulemaa sünnist (Friedrich Kuhlbars – Gustav Suits). – *Keel ja Kirjandus*, nr 5, lk 263–275.
- Nuori...** = Nuori Suomi: kirjallistaiteellinen joulualbumi. – <http://www.doria.fi/handle/10024/46911> (10.03.2013).

- Olesk, Sirje** 1989. Eesti luule XIX sajandi viimasel veerandil. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 150–162.
- Olesk, Sirje** 1998. Kontekst kirjanduse tegijana. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 381–387.
- Olesk, Sirje** 2005. Noorsoomluse põhi Noor-Eestis. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 780–789.
- Olesk, Sirje, Marin Laak** 2008. Noor-Eesti rollist eesti kirjandus- ja kultuuriloos. – Methis. *Studia humaniora Estonica*, nr 1/2, lk 7-20, doi 10.7592/methis.v1i1-2.479
- Paatsi, Vello** 2003. Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918). (Sotsiaalteaduste dissertatsioonid 5). Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Põldmäe, R[udolf]** 1971. Kirjanduslik ja perekondlik ajakiri „Meelejahutaja“. – Läbi kahe sajandi. [Koost Juhan Peegel.] Tallinn: Eesti Raamat, lk 48–107.
- Raun, Toivo Ülo** 2009. Venestamine Eestis 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul. Tlk E.-R. Soovik. – Vene impeerium ja Baltikum: venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. (Eesti Ajalooarhiivi toimetised, Acta et commentationes Archivii Historici Estoniae, 16 (23)). I. Koost T. Tannberg ja B. Woodworth. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 113–165.
- Runnel, Hando** 1982. Punaste õhtute purpur. Tallinn: Eesti Raamat.
- Salupere, Malle** [2006]. Postipapa. Mitmes peeglis, mitmes rollis. [Tallinn:] Tänapäev.
- Sander, Tõnu** 1901. Eesti kirjanduse ajalugu. II. jagu: Kunstluule. (Eesti kunstikirjanduse algusest kuni Hornungini.) Jurjev (Tartu): K. Sööt'i trükk ja kirjastus.
- Schmuul, Juhan** 1953. Eesti nõukogude kirjanduse olukorrast. – Looming, nr 12, lk 1424–1440.
- Suits, Gustav** 1908. Die estnische Literatur. – Die Kultur der Gegenwart. I, Abt. IX. Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen. Koost P. Hinneberg. Berlin–Leipzig: B. G. Teubner, lk 333–352.
- Suits, Gustav** (toim) 1919. Eesti lugemiseraamat. Valitud lugemisepalad eesti kirjanduse arenemise teelt. Teine osa. Helsingi: Kirjastusühisus Otava.
- Suits, Gustav** 1934. Kirjanduslik ülevaade. Friedebert Tuglas: Lühike eesti kirjanduslugu. – Eesti Kirjandus, nr 7, lk 331–333.
- Suits, Gustav** 1968. Eesti kirjandus. Tlk N. Andresen. – Looming, nr 10, lk 1564–1576.
- Sutrop, Urmas** (koost) 2003. Lembitu. Kreutzwaldi usulis-filosoofiline maailmavaade. Friedrich Reinhold Kreutzwald 200. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Säärits, A[do]** 1927a. „Lembitu“ algupära. Kreutzwald ja Widmann. – Postimees, 29. märts.
- Säärits, A[do]** 1927b. „Lembitu“ algupära. Kreutzwald ja Widmann. – Postimees, 30. märts.
- Taev, K[arl], V[elli] Verev** 1984. Eesti kirjanduskriitika 1875–1900. Kommenteeritud tekstivalimik. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tuglas, Friedebert** 1912. Kirjanduslik stiil. Mõned leheküljed salmi ja proosa ajaloost. – Noor-Eesti IV album, lk 23–100.
- Tuglas, Friedebert** 1934. Lühike eesti kirjanduslugu. 33 pildiga. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Tuglas, Friedebert** 1940. Noorusmälestused. Tartu: RK Ilukirjandus ja Kunst.
- Tuglas, Friedebert** 1996a. „Kalevipoeg“. Mõtteid teose parandamise puhul. – Friedebert Tuglas, Kogutud teosed. 7. kd. Kriitika I. Kriitika II. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 80–97.
- Tuglas, Friedebert** 1996b. „Lembitu“. – Kogutud teosed. 7. kd. Kriitika I. Kriitika II. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 98–117.

Venestuse... = Venestuse pealetung 1885–1893. – Kreutzwaldi sajand. Eesti kultuurilooline arhiiv. – http://kreutzwald.kirmus.ee/et/kreutzwaldi_sajand?event_id=459&timeline_id=3&action=bookmark (10.03.2013).

X [Suburg, Lilli] 1889. Johann Kunder. – Linda. Esimene literatuurlik ja ajakohane ajakiri Eesti naisterahhvale, nr 2, lk 83–85.

XXX [Kunder, Juhan] 1881a. Uus raamat: Eesti luuletused. – Sakala lisalet, 1. aug.

XXX [Kunder, Juhan] 1881b. Veel „Eesti luuletused“. Õienduse õiendus (vaata „Eesti Postimees“ No 34). – Sakala lisalet, 3. okt.

Käsikirjalised allikad

Kunder, Juhan, üks kiri Mattias Johann Eisen'ile. 12. XI. 1887. – EKLA, f 25, m 8: 4.

Velsker, Mart 1993. Eesti luule antoloogiad. Magistritöö. 1. ja 2. osa. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti kirjanduse õppetoolis.

Pille-Riin Larm – Tartu Ülikooli eesti kirjanduse eriala doktorant. Peamised uurimissuunad: 19. sajandi eesti kirjandus ja kirjanduskriitilise mõtte areng Noor-Eesti-eelsel perioodil.
E-post: pilleriin.larm@gmail.com

Keywords: Juhan Kunder, Estonian Literary History, Epigonism, Young Estonia

National Awakening, Young Estonia and Something In Between. Problems of Estonian Literary History in the Example of Juhan Kunder

Pille-Riin Larm

According to the long-standing periodisation of Estonian literary history, the Estonian National Awakening that started in the mid-19th century was followed by a period of lesser creativity and originality, which ended only with the breakthrough of the modernist Young Estonia group in 1905. In the canon of Estonian literature, Juhan Kunder (1852–1888), today known primarily for his fairy tales, one play and lyrics of one song, is placed in this intermediate period.

This article first introduces the significance of Kunder in his time. He was a popular writer and a well-known pedagogue, and a younger contemporary of the great figures of the National Awakening. As a critic, magazine editor and literary historian, his most important contribution to literary history was in the development of literary thought. It seems that several precedents that have been attributed to the Young Estonia group, e.g., valuing originality, writing well-argued criticism, etc., actually originated from an earlier period.

Based on these observations, the author of this article believes that the current structure of Estonian literary history is not adequately justified, and she points out a semantic shift in the terms in use. It is true that Kunder was largely an epigone of his predecessors, but in the positive sense of the term, meaning that he continued their mission. Similarly, Kunder's predecessor, the 'first Young Estonian' Kreutzwald, and a representative of his 20th-century successors, Friedebert Tuglas, were also epigones. During the period of Russification that started during his era, Kunder's attitudes could be considered progressive. Kunder was also a 19th-century contemporary of the Young Estonia group and a true Young Estonian in the original sense of the term which emerged in this period: a Young Estonian introduced new initiatives and was a leader of the national movement. Epigonism and membership in Young Estonia can be seen as the keys to cultural continuity and professionality. Kunder is a link between his predecessors and successors; his ambiguous position between the Young Estonians of the 19th and 20th centuries enables us to treat it as a complicated relationship between fathers and sons. The notion of Young Estonia and its justified use as the basis for literary historical periodisation in the still-valid canon of Estonian literature deserves some re-thinking.

Pille-Riin Larm – doctoral student in Estonian literature at the University of Tartu. Her primary research interests are the 19th-century Estonian literature and the development of literary-critical thought prior to the Young Estonia period.

E-mail: pilleriin.larm@gmail.com